

MÈTODE FILOLÒGIC I LINGÜÍSTICA DE CORPUS: UNA INTERSECCIÓ PROFITOSA (O COM ENFRONTAR-SE A MOSTRES DEL *CICA* D'INTERPRETACIÓ DIFÍCIL)¹

MAR MASSANELL I MESSALLES
Universitat Autònoma de Barcelona
mar.massanell@uab.cat

RESUM

Els avenços tecnològics en el camp de la informàtica i el desenvolupament de la lingüística de corpus han suposat una revolució en la metodologia de la lingüística diacrònica, amb beneficis inqüestionables quant a la rapidesa d'obtenció de dades i al volum i a la diversitat d'aquestes. A diferència del mètode filològic, basat en la lectura i relectura del text, el despullament de corpus informatitzats dotats d'eines de cerca proporciona en uns segons una gran quantitat de mostres extretes de centenars d'obres que l'investigador, majoritàriament, no ha llegit a fons. La falta de familiaritat profunda tant amb el contingut com amb el sistema lingüístic dels textos pot no afectar la interpretació gramatical de molts fragments, però en casos rellevants pot induir a error, com mostrem amb alguns exemples. La prudència en l'anàlisi dels registres sorprenents i la contextualització àmplia abans d'aventurar-ne una interpretació poden ajudar-nos a salvar aquest escull.

PARAULES CLAU: metodologia de tractament de dades; lingüística de corpus; català antic; selecció de l'auxiliar; *Tirant lo Blanch*; *Vides de sants rosselloneses*.

PHILOLOGICAL METHOD AND CORPUS LINGUISTICS: A FRUITFUL INTERSECTION (OR HOW TO DEAL WITH SAMPLES THAT ARE DIFFICULT TO INTERPRET)

ABSTRACT

The technological advances in computing and the development of corpus linguistics have revolutionized the methodology of diachronic linguistics with undeniable benefits in terms of speed of data collection and volume and diversity of these data. Unlike the philological method, based on reading and rereading a text, computerized corpora accessed with automatic search tools provide in seconds a large amount of samples taken from hundreds of works that the investigator may not have read thoroughly. The lack of deep familiarity with both the content and the language system of the texts cannot affect the grammatical interpretation of many fragments, but in relevant cases can be misleading, as we illustrate with some examples. The cautious analysis of unexpected records and its extensive contextualization before venturing an interpretation can help us overcome this obstacle.

KEYWORDS: data processing methodology; corpus linguistics; Old Catalan; auxiliary selection; *Tirant lo Blanch*; *Vides de sants rosselloneses*.

¹ Aquest treball ha estat possible gràcies als projectes del MINECO FFI2013-40579P i FFI2014-56968-C4-1-P i al grup de recerca consolidat de l'AGAUR SGR2014-1328. Vull agrair els suggeriments dels dos revisors anònims, que m'han ajudat a millorar l'article.

1. INTRODUCCIÓ

Fa uns anys, quan començava a treballar amb el *Corpus Informatitzat del Català Antic (CICA)*,² per a obtenir dades per al capítol sobre l'auxiliar dels temps de perfet que elaborem amb Jaume Mateu per a la *Gramàtica del Català Antic (GCA)*,³ vaig publicar un article titulat *Beneficios de los corpus informatizados para la investigación diacrónica: el caso del CICA para la GCA y los auxiliares de perfecto*. Hi defensava els molts avantatges de treballar amb grans corpus textuais proveïts d'eines de cerca automatitzada. Més enllà de la rapidesa que confereixen als buidatges, i de la possibilitat de treballar amb un nombre ingent de documents, en lloava les possibilitats a l'hora de localitzar exemples poc habituals però altament reveladors –de trobar, per dir-ho així, una agulla en un paller (Massanell 2009: 153).

Ni que decir tiene que es un privilegio poder manejar un número de obras tan elevado – un centenar⁴ que sería impensable vaciar manualmente; el ahorro de tiempo es, pues, una gran ventaja. Sin embargo, el beneficio principal es que el número sensiblemente superior de ejemplos manejados para el estudio de una variable ayuda a revelar factores lingüísticos relevantes, que de otro modo podrían pasar fácilmente inadvertidos, bien porque no se encontrasen muestras en las que esos factores hubiesen actuado, bien porque su presencia escasa no permitiera deducir su carácter sistemático. No olvidemos que, aun percibiendo la presencia de un determinado factor lingüístico en algún o en algunos pocos ejemplos, es la observación de la recurrencia lo que permite fundamentar hipótesis sobre la influencia que ese factor pueda tener en la aparición de una u otra variante de la variable estudiada.

Avui encara subscric plenament tot el que hi deia. Penso, però, que no podem obviar que el treball amb corpus informatitzats, al costat dels innombrables beneficis que indubtablement reporta, també planteja algunes dificultats. Si ho tenim present, podem adoptar les precaucions metodològiques oportunes per a evitar-les. L'objectiu del present article, que es fonamenta en la meua experiència de treball amb el CICA, és advertir d'algunes complicacions amb què podem topiar en emprendre treballs de lingüística històrica basats en el buidatge de corpus informatitzats, i proposar una determinada actitud de recerca per tal de salvar-les.

² Torruella, J., Pérez-Saldanya, M. i Martines, J. (dir.), *Corpus Informatitzat del Català Antic (CICA)*, <http://cica.cat>.

³ Martines, J. i Pérez-Saldanya, M. (dir.) (en preparació), *Gramàtica del Català Antic (GCA)*.

⁴ El temps no ha passat en va: les obres actualment introduïdes en el CICA ja passen de quatre-centes.

2. EL TREBALL AMB CORPUS INFORMATITZATS: EN QUÈ ENS PODEM EQUIVOCAR

El risc d'error en el maneig de corpus informatitzats neix, justament, de la característica que els converteix en tan atractius per als lingüistes: el gran volum de dades rellevants que permeten d'obtenir en un lapse breu de temps. El filòleg tradicional, estudiós de la llengua antiga, s'enfrontava –i s'enfronta– als textos d'un en un. Per a buidar-ne les dades lingüístiques que li interessaven (un resultat fonètic, un mot, una construcció sintàctica, etc.), havia de llegir i rellegir el text amb atenció per a detectar-hi, ell tot sol, sense cap ajuda tecnològica, el que hi estava cercant. Era una feina lenta, pacient, poc productiva segons la visió actual, però que li permetia amarar-se del text de dalt a baix. Quan n'extreia un exemple, no només coneixia aquell exemple, dominava el text d'on procedia i les característiques globals de l'obra. Se n'havia impregnat necessàriament, perquè no hi havia altra manera de despullar els documents antics que no fos llegint-los, i rellegint-los, amb atenció. I és en el coneixement que obtenia d'aquesta pràctica filològica que sustentava les seves interpretacions. Així es va construir un estudi respectat i citat pels sintactistes quasi un segle després de ser publicat: la *Sintaxi catalana segons los escrits en prosa de Bernat Metge* (1398), que devem a Anfós Par. Par (1923: vi), que va analitzar *Lo somni* i la traducció que Metge va escriure de l'obra de Petrarca *Historia de Valter e Griselda*, exposa en el prefaci del seu estudi (la cursiva és seva):

En los fenomens gramaticals contrastables, he presa nota de *tots* los passatges metgenchs qui'ls comprenen, per tal d'esvahir tot dubte y ésser absolutament cert sobre la manera de nostre autor.

En contrast amb aquesta tasca solitària, lenta, esforçada i meticulosa, els avenços tecnològics en matèria d'informàtica i el desenvolupament de la lingüística de corpus han fet possible que avui, en només uns segons, puguem disposar de buidatges d'exemples procedents d'un text, de deu, de cent o de mil. En el cas concret del *CICA*, de quatre-cents catorze. Ara bé, quantes d'aquestes obres ha llegit el lingüista que ha llençat la cerca? I diem simplement *llegit*, sense el prefix *re-* i sense la locució *a fons*. El més probable és que ben poques. Aquesta és la gràcia! podem pensar. Però hem d'adonar-nos que, alhora, aquest és el risc. El buidatge automatitzat de corpus proporciona llistes, sovint llarguíssimes, d'exemples. Uns exemples, tanmateix, que provenen d'obres de les quals podem tenir un coneixement mitjà, superficial o nul. Fins a quin punt és rellevant, per a la qualitat de la investigació, aquesta manca de familiaritat amb les obres de les quals les eines de cerca del corpus han xuclat els fragments que ens ofereixen?

No es pot negar que aquesta situació ens fa treballar mig a les palpentes. És cert que, per a la interpretació gramatical de molts exemples, el desconeixement de l'obra de la qual provenen no té transcendència en les

conclusions de l'anàlisi lingüística que duem a terme. Però costa de creure que no hi incideixi en cap cas, especialment en els més problemàtics, els quals, a efectes d'anàlisi, solen ser els més rellevants.

2.1. Un estudi de cas: la selecció de l'auxiliar

Concretem aquestes reflexions en l'estudi de l'auxiliar dels temps de perfet. Com és ben sabut, el català antic disposava de dos auxiliars per als temps de perfet, *ésser* i *haver* (Par 1923; Badia i Margarit 1951; Moll 1952; Ramos 2000, 2005; Batlle 2002; Mateu 2005, 2009). *Ésser* ocorria en construccions intransitives de tipus inacusatiu, com (1a), i en construccions pronominals, com (1b).

- (1) a. On enaxí les mares, que *eren* ploran *vengudes*, als lurs locs, ab gog, retornaren
(*Vides*: 108)⁵
b. mantenent féu aucir tots sels qui *s'eren* bateyats (*Vides*: 511)

Haver, en canvi, apareixia en construccions transitives, com (2a), i en construccions intransitives de tipus inergatiu, com (2b).

- (2) a. dién falsament que él *avia mort* ·I· bisbe (*Vides*: 301)
b. does vegades *avia* molt fortment *criadat* (*Vides*: 387)

Aquesta doble auxiliaritat es va mantenir molt estable durant tot el període medieval i no va ser fins al segle XVIII que *ésser* va experimentar una davallada profunda, la qual va desembocar en la consolidació definitiva d'*haver* com a únic auxiliar dels paradigmes compostos, ja en el segle XIX (Batlle 2002). En l'actualitat, només alguns fets dialectals, concentrats en alguerès (IEC 2003), rossellonès (Gómez 2011), mallorquí (Rosselló 2002), menorquí (Massanell en premsa) i ribagorçà (Alturo 1995; Suils 2008), recorden el paper que *ésser* havia desenvolupat en la llengua antiga.

Constatada l'existència d'un procés històric de penetració d'*haver* en el terreny d'*ésser*, paral·lel a l'esdevingut en altres llengües romàniques –com el castellà (Aranovich 2003)– i germàniques –com l'anglès (McFadden i Alexiadou 2010)–, la recerca en l'àmbit dels auxiliars té com un dels objectius centrals determinar com va progressar aquest canvi lingüístic. I més quan se sap que la transformació, com sol passar, no va ser abrupta sinó gradual i no va afectar alhora tots els tipus de construccions, sinó que algunes van sucumbir abans a la mutació, mentre que d'altres van reeixir a mantenir-se estables durant més temps (Sorace 2000; Batlle 2002; Ramos 2005; Mateu 2005, 2009). Un corpus informatitzat com el *CICA* ofereix la possibilitat de llençar cerques sobre els quatre centenars d'obres que aplega, les quals abracen des dels primers documents escrits en català –del segle XI– fins al segle XVI, i cobreixen totes les

⁵ Per a la identificació dels exemples, emprem les claus de citació del *CICA*. Al final de l'article, després de la bibliografia, aclarim a quines obres i a quines edicions remeten.

procedències geolectals i, en la mesura possible, socials –tant hi trobem la carta d’una dama de la noblesa com la declaració testimonial d’un pagès–, a més de donar compte d’una àmplia tipologia textual tant d’obres literàries com de documents il·literaris, atès que el *CICA* ha estat planificat de manera calculada per a garantir-ne la representativitat i l’equilibri en tots quatre eixos: el diacrònic, el diatòpic, el diastràtic i el diafàsic (Torruella 2009a, 2009b, en premsa).

Com que el *CICA* no està lematitzat, cal fer-hi les cerques per forma gràfica. La manera més efectiva de trobar construccions de perfet sense gaire soroll –és a dir, sense gaires resultats no pertinents– és llençar cerques a partir de les quatre formes flexives del participi passat (i de totes les variants gràfiques que poden presentar). Atès que el focus és el retrocés d’*ésser*, cal seleccionar verbs que se sap que coocorrien amb aquest auxiliar en la llengua antiga: *arribar, entrar, venir, eixir, passar, créixer, romandre, esdevenir*, etc. En els resultats de les cerques, la màxima atenció se centra en els fragments en què aquests verbs coapareixen amb *haver*, sobretot en els més primerencs, perquè l’anàlisi dels trets sintàctics i semàntics que tinguin en comú possiblement permetrà de deduir com va operar el canvi lingüístic en la selecció de l’auxiliar.

Pels estudis previs per al capítol de la *GCA* que elaborem amb Jaume Mateu, hem pogut aïllar diversos grups d’exemples auxiliats amb *haver*, de l’anàlisi dels quals es desprenen factors sintaticosemàntics rellevants per a comprendre el funcionament de la doble auxiliaritat en català antic i l’abast precís de l’ús d’*ésser*, que en realitat no depèn tant del verb com de la construcció (Mateu 2005). Casos com (3a) informen de l’existència d’una construcció esdevenimental, de subjecte indefinit i datiu experimentador, que preferia *haver* almenys des del segle XIII (Mateu i Massanell 2015; Massanell i Mateu en premsa). Al seu torn, exemples com (3b) donen mostra d’una construcció existencial amb *haver(-hi)* acompanyat del participi passat d’un verb de canvi de lloc com a predicatiu (Ramos 2005), documentada àmpliament en la llengua cancelleresca (Mateu i Massanell 2015; Massanell i Mateu en premsa). En un altre ordre de coses, construccions com (3c) fan evident, per l’ascensió del clític, que s’hi ha produït una reestructuració (Ramos 2005; Mateu i Massanell 2015; Massanell i Mateu en premsa). Finalment, fragments com (3d) permeten reparar en el fet que també en català, com ja s’havia observat per al napolità antic (Cennamo 2002; Ledgeway 2003) i per a diverses llengües germàniques antigues (Shannon 1995; McFadden 2007; McFadden i Alexiadou 2010), la modalitat irreal o contrafactual afavoreix la presència d’*haver*, perquè, en realitat, no s’ha arribat a produir l’estat resultant (Mateu i Massanell 2015; Massanell i Mateu en premsa). En altres casos, més tardans, entrats ja en el segle XVI, els exemples reflecteixen l’inici d’un gir, encara tímid, en la selecció de l’auxiliar, primer a través de construccions híbrides, que conserven la concordança del participi amb el subjecte malgrat que aquest tret és propi de les construccions auxiliades amb *ésser* i no amb *haver*, com mostra (3e), i després en

construccions que ja han perdut aquesta concordança, com (3f) (Massanell i Mateu en preparació).

- (3) a. los à *vengut* gran dan a lur molí (*Alcoi*: f. 10r)
 b. en lo port de Contestina *havia arribades* sis naus de genovesos (*Martorell Tirant*: 1337)
 c. *L'haviem vengut* veer (*Jaume I Fets*: f. 24r)
 d. si vós, sényer, vos *agéssets vengut* con jo us ho deya, vos hi pogrets aver dat recapte (*Sereneta, Cartes II*: c. 15)
 e. li *havié tornada* la febra (*Corts*: 222)
 f. estic ab molta ànsia per *aver-li tornat* aquexes taquetes (*Liori i Requesens, Epistolaris*: c. 95)

Després d'aquestes pinzellades per a situar el lector quant al procés gradual de canvi en els auxiliars dels temps de perfet, atès que és l'àmbit de recerca en què basem l'exemplificació del present article sobre metodologia de tractament de dades, en els apartats següents analitzem detalladament tres exemples que s'han adduït en la bibliografia com a mostres primerenques de penetració d'*haver* en el terreny d'*ésser*, a partir d'interpretacions que, a parer nostre, no són encertades i que es poden reconduir si se'n fa una anàlisi contextualitzada, és a dir, atenent al conjunt de l'obra i al context lingüístic en què aquesta es va produir, com ens ensenya el mètode filològic.

3. ANÀLISI D'EXEMPLES AL MARGE DEL CONTINGUT DE L'OBRA (O PERILLS D'ENFRONTAR-SE AL TEXT SENSE EL CONTEXT)

La cerca al *CICA* sobre el participi *arribat* proporciona, entre altres ocurrències, el fragment de (4). Aquest exemple no amaga res. Encara que no sapiguem a quin port ha arribat Tirant, ni d'on ve, ni si l'esperaven amb desig o amb temor, ni si hi ha arribat victoriós o vençut, podem analitzar els components de l'oració sense risc d'equivocar-nos. És una construcció d'estat resultant i porta l'auxiliar *ésser*, com és esperable.

- (4) l'emperador sabé que lo seu capità Tirant *era arribat* al port (*Martorell Tirant*: 1437)

Al seu torn, amb la cerca sobre el participi *passat* obtenim, entre d'altres, les mostres de (5), que han estat adduïdes com a construccions d'estat resultant amb l'auxiliar innovador *haver*. Pretenem mostrar, tanmateix, que no són d'anàlisi tan evident com pugui semblar.

- (5) a. La infanta *ha passat*, que se-n va. Cuytau per posar-vos al seu costat (*Martorell Tirant*: 428)
 b. mas là la lenya és de malves e per la aygua que *ha passat* tota és tornada humida (*Martorell Tirant*: 529)

Ambdós exemples provenen de l'obra de Joanot Martorell *Tirant lo Blach*, impresa a València el 1490 però escrita anys abans, que s'ha introduït en el CICA a partir de l'edició de 2005 coordinada per Hauf. Només limitant-nos a la resta de mostres de *passat* extretes d'aquesta obra, i després de descartar-ne les que no corresponen a temps de perfet,⁶ és fàcil detectar-hi a cada pas la coaparició amb l'auxiliar *ésser*, la qual respon a les expectatives, atès que *passar* és fonamentalment un verb inacusatiu de canvi de lloc. Així, és freqüent trobar-lo amb el significat general de 'travessar un espai anant d'un indret a un altre', com a (6).

- (6) a. Com aquell *fon passat*, véu-li la barba tota blanca (Martorell *Tirant*: 1096)
- b. Com ell *fon passat*, qui més podia pendre de la seda, de aquell era (Martorell *Tirant*: 730)
- c. L'albanés véu que lo sobreguayta *era ja passat* e les guardes dormien (Martorell *Tirant*: 1146)
- d. lo soldà *fon passat* ab la sua gent (Martorell *Tirant*: 555)
- e. Lo rey *fon passat* e corrent anà devers Tirant (Martorell *Tirant*: 1203)

També es troba amb el significat de 'transportar-se a un lloc' acompanyat d'un sintagma amb el paper temàtic de meta, com a (7).

- (7) a. poch dies avia que *era passat* en Anglaterra per combatre's ab Tirant lo Blanch (Martorell *Tirant*: 319)
- b. après que *sou passat* a ella, vos darà lo vostre e tot lo seu (Martorell *Tirant*: 528)
- c. los moros, vehent que *era passat* a l'altra part, tornaren cuytadament (Martorell *Tirant*: 586)

En altres fragments, la presència de *passar* respon a aplicacions específiques, com la que afecta el pas del temps ('transcórrer'), exemplificable amb les mostres de (8).

- (8) a. desijós de veure son fill per lo gran temps *era passat* que no l'havia vits [sic] (Martorell *Tirant*: 796)
- b. no *era passat* sinó un dia natural del dia que eren arribats (Martorell *Tirant*: 290)
- c. poch temps *era passat* que no tenien atreviment de exir sol un pas defora (Martorell *Tirant*: 135)
- d. se podia bé anar a dinar perquè migjorn *era passat* (Martorell *Tirant*: 270)
- e. axí com lo dia d'aïr qui *és passat* (Martorell *Tirant*: 667)

I a (9) el trobem amb el sentit específic de 'cessar'.

⁶ A causa de la manca de lematització, obtenim fragments que podem descartar d'entrada, atès que *passat* hi és un substantiu, «d'ací avant sentiràs doble treball més que en lo *passat*» (Martorell, *Tirant*: 603), o bé hi actua com a adjectiu, «per ço que en lo *passat* temps deÿen los gentils que eren cossos celestials» (Martorell *Tirant*: 790), o bé està inserit en una construcció de participi absolut, «*Passat* lo dehén dia de les singulars festes» (Martorell *Tirant*: 1280).

- (9) Aprés que l'avalot *fon passat*, Tirant ordenà que anassen fins llà hon era lo siti (Martorell *Tirant*: 563)

En altres ocasions, *passar* remet a un canvi d'estat (la idea de 'anar més enllà' aplicada a 'passar d'aquesta vida a l'altra, traspasar, morir'), com a (10). S'empra també amb valors esdevenimentals, com a equivalent de 'esdevenir-se, ocórrer', ço que podem apreciar a (11). També en aquests casos, tant el valor de canvi d'estat com el sentit esdevenimental s'adiuen amb la presència de l'auxiliar *ésser*.

- (10) a. La emperadriu cuytà tant com pogué e ja *fon passat* l'emperador d'esta vida (Martorell *Tirant*: 1512)
 b. Tirant *és passat* de aquesta present vida en l'altra (Martorell *Tirant*: 1496)
 c. per ma fe –dix Clarós–, lo hú *és passat* de esta vida (Martorell *Tirant*: 267)
- (11) a. sabien en tot lo que entre ella e Tirant *era passat* (Martorell *Tirant*: 1041)
 b. pot ésser feta verdadera relació del que *és passat* entre tu e mi (Martorell *Tirant*: 732)
 c. e recità a l'emperador tot lo fet com *era passat* (Martorell *Tirant*: 679)

Al costat de tots aquests fragments –i d'altres de paral·lels que no reproduïm per a no cansar el lector–, auxiliats amb *ésser* com era esperable, el buidatge del *CICA* també en proporciona d'altres amb l'auxiliar *haver*, amb una justificació ben clara: *passar* hi té un ús transitiu, amb el significat de 'travessar (un espai)', i l'auxiliar que hi correspon és, doncs, *haver*. La presència del complement directe no en deixa cap dubte, segons es veu a (12). En uns quants casos, com els de (13), pren el sentit figurat de 'travessar (dificultats)':

- (12) a. com *hagueren passat* lo pas (Martorell *Tirant*: 1057)
 b. veren als cent hòmens que lo palench *havien passat* (Martorell *Tirant*: 1113)
 c. lo soldà e lo Turch *havien passat* lo braç de Sent Jordi (Martorell *Tirant*: 1354)
 d. e *havien passat* lo loch hon Diafebus stava (Martorell *Tirant*: 675)
 e. ans que lo sol *haja passat* les columnes de Hèrcules (Martorell *Tirant*: 535)
 f. los qui *avien passat* lo pont foren deliures (Martorell *Tirant*: 555)
- (13) a. yo *hé passat* lo treball (Martorell *Tirant*: 1055)
 b. qui·ls havia liberats de tant de mal que *passat havien* (Martorell *Tirant*: 1439)
 c. tinch recort del que *hé passat* (Martorell *Tirant*: 1287)
 d. per la gan [sic] congoixa de la mar que *passat havien* (Martorell *Tirant*: 382)

Revisada la llista de fragments obtinguts, és cert que a primer cop d'ull l'exemple de (5a) convida a ser classificat amb les construccions de canvi de lloc de (6) més que no pas amb les construccions transitives de (12). Aquesta agrupació implica que s'interpreta que s'hi produeix un ús innovador de l'auxiliar *haver*: és a dir, que és una construcció resultativa de canvi de lloc en la

qual l'auxiliar *ésser* ha estat substituït per *haver*. Al cap i a la fi, el despullament del corpus amb l'ordre de cerca *passat* forneix tres fragments més del *Tirant* que sembla que es relacionen amb la innovació en la selecció de l'auxiliar, els quals es recullen a (14).

- (14) a. Com Tirant *agué passat* vint passes més avant, lo alà fon tornat (Martorell *Tirant*: 274)
 b. gran temps *havia passat* que no se eren vistes (Martorell *Tirant*: 1411)
 c. tant de temps *havia passat* que no n'havia pogut saber res (Martorell *Tirant*: 380)

Val a dir, però, que en aquests exemples la presència d'*haver* és justificable. Així, (14a) es tracta d'una construcció amb un acusatiu d'extensió («vint passes més avant»). Les construccions amb verbs de canvi de lloc seleccionen l'auxiliar *haver* quan contenen un acusatiu d'extensió que expressa l'espai recorregut o el temps transcorregut (Ramos 2005). Amb *anar* 'caminar' n'hi ha mostres no pas escasses (Massanell i Mateu en preparació), com les que reproduïm a (15).

- (15) a. E co Sen Gregori *agés ja anat per ·III· dies*, él s'amagà en un ostal (*Vides*: 292)
 b. Quant *agren axí anat tota la nuyt e·l jorn del diluns fo esclarit*, éls viuren davant éls ·I· bel port (Desclot *Crònica II*: 97)
 c. E, quan *aguem anades ·x· milles* ab ·i· poch d'ores que haviem, vench-nos la bela nuyt (Jaume I *Fets*: f. 62r)
 d. e fon tan saborosa la besada que poguera hom *haver anat una milla* ans que la una boca no·s partí de l'altra (Martorell *Tirant*: 1031)

Quant a (14b-c), cal recordar que en català antic, i encara avui en alguns punts del domini lingüístic (Massanell en premsa), existia una construcció temporal amb *haver*, del tipus *ha tres dies*, que progressivament va rebre la competència de *fer*: *fa tres dies* (Rigau 2001). Aquest ús temporal d'*haver* va donar lloc a una construcció en què el sintagma nominal s'acompanyava del participi del verb *passar* amb valor predicatiu, del tipus *ha tres dies passats* (Ramos 2005), que es recull àmpliament en textos medievals (Massanell i Mateu en preparació), com mostra (16).

- (16) a. él atrobà lo conseli solt ya *avia ·III· dies passats* (*Vides*: 312)
 b. E dix ésser ver que *dies ha passats* que vénc en casa de la mare de la testimoni la dona na Triayls (*Alcavota*: 72)
 c. E *ha passats ja ·VI· meses*, e no troba cavalier qui per ela ·s combata (Desclot *Crònica II*: 48)
 d. E no *ha moltes hores passades* que m'ha dat aquest rastre de grosses perles (Martorell *Tirant*: 893)

En el cas que el SN sigui masculí singular, com s'esdevé amb el substantiu *temps*, no és possible observar ni la concordança en nombre i gènere entre el participi i el SN, ni la manca de concordança en nombre entre aquest i el verb, però això no impedeix que es tracti del mateix tipus de construcció. Val a dir

que aquestes estructures resulten ben interessants, perquè ens situen sobre la pista de com poden donar lloc a un canvi lingüístic. Aquesta construcció temporal, quan du un SN masculí i singular, i no s'hi evidencia la concordança del predicatiu ni la manca de concordança amb el verb, pot ser reinterpretada com si contingués un temps de perfet amb l'auxiliar *haver*:

[O [SV [SN *gran temps*] [v *havia*] [SAdj/Pred *passat*]]] → [O [SN *gran temps*] [SV [Aux *havia*] [v *passat*]]]

A partir d'aquesta reinterpretació, sorgeixen exemples amb el SN plural en què es produeix concordança de nombre entre el verb *haver* i el SN, del tipus *dos dies havien passat(s)*, que sí que constitueixen clarament usos innovadors (Massanell i Mateu en preparació).

- (17) a. Donchs, per què diu que après mil anys devie ésser soltat, com ja *havien passats* ·mil C· anys? (Sant Vicent *Sermons* vi: 244)
 b. Y axí *han passat* molts dies, que may la senyoria vostra ha tengut per bé de ajustar lo consell e hoyr en aquell als dits proposants (*Germania*: 328)

Fets aquests matisos respecte dels tres fragments de (14) en què s'observa la coaparició del verb *haver* i del participi del verb *passar*, no sembla que en el cas de (5a) hi hagi res a matisar. Així, *la infanta ha passat*, interpretat com una versió moderna i coincident amb l'ús actual de l'antic *la infanta és passada*, sembla una innovació sense pal·liatius. I es corre el risc d'interpretar-la així si no es va al context ampli de l'exemple, el qual, juntament amb el coneixement de l'argument de l'obra, proporciona l'autèntica motivació de la presència de l'auxiliar *haver*.

El fragment reproduït prové del capítol CIX del *Tirant*, d'un passatge en què es narra com la infanta de Sicília, per a fer la guitza a Phelip de França, el fa sortir a cavalcar per terrenys enfangats, perquè se li mulli la roba, que ell tant aprecia, i ho remata fent-lo travessar una sèquia, tot en companyia de Tirant (Martorell *Tirant*: 427-428).

La infanta, per pendre més plaer, dix que portassen los sparvers he exirien un poch defora e pendrien alguna guatla.

–No veu, senyora –dix Phelip, que no fa temps de anar a caça? Tot lo món és fanchs e aygua!

–Hay, mesquina! –dix la infanta–. ¡E de aquest grosser que encara no-m sap contentar un poch la voluntat!

Però ella no curà de res, sinó que ixqué fora de la ciutat e trobà un laurador, e apartà-l un poch e demanà-li si prop de allí havia algun riu o alguna çéquia de aygua.

E lo laurador respòs:

–Senyora, prop de aquí, caminant dret trobareu una gran çéquia de aygua que dóna a una mula fins a les singles.

–Aqueixa és la aygua que yo vaig çercant.

La infanta se posà primera e tots la seguiren. *Com foren a la aygua atesos, la infanta passà e Phelip restà detràs, e dix a Tirant si hi havia alguns moços que li prenguessen les falde de la roba.*

–Cansat stich de tal rahó –dix Tirant– e de vostra pràctica tan desonesta! La roba ja no-s pot més guastar del que és. No tingau més pensament, que yo us daré la mia. *La infanta ha passat*, que se-n va. Cuytau per posar-vos al seu costat.

E Tirant alçà grans rialles, mostrant que les rahons d’ell e de Phelip eren de alguna burla. *Com agueren passada la aygua*, la infanta demanà a Tirant de què-s rehia.

Vist en context, sembla evident que l’exemple (5a) no és una versió innovadora de la construcció de canvi de lloc *la infanta és passada*, sinó una ocurrència del verb *passar* transitiu (el de «Com agueren passada la aygua») en un ús absolut (com el de «Com foren a la aygua atesos, la infanta passà»). Recordem que els verbs transitius, per exemple *travessar*, sinònim de *passar* en aquest context, poden utilitzar-se en una construcció pròpiament transitiva, amb complement directe explícit (com ara, *abans de travessar el carrer, has de mirar a banda i banda*), o bé poden construir-se intransitivament (per exemple, *no travessis, que ve un cotxe!*). Interpretem (5a), doncs, com ‘la infanta ha travessat’ i remarquem que és justament la presència de l’auxiliar *haver* el que fa bona aquesta interpretació i no cap altra. No podem evitar que ens vingui al cap la sentència de Par (1923: 320) quan descriu la distribució dels auxiliars *ésser* i *haver* segons els verbs (el destacat és nostre):

Uns duhen ‘haver’, y en aquests es considerada ans que tot l’activitat del verb; d’altres porten ‘ésser’, y són los qui reflecten mils l’estat resultant de dita activitat. Disquisició aquesta, emperò, qui no pot pas ésser aplicada *a priori*, ans al contrari, *es l’auxiliar ço qui nos indica com devem considerar l’acció*, aytant més quant en uns matexos verbs hi ha discrepàncies segons los endrets y èpoques del domini romànich.

Resta encara (5b), l’altre exemple que ha estat adduït com a innovador pel fet que s’hi observa la coocurrència d’*haver* i del participi de *passar*. Sense més context, es pot pensar que *la aygua que ha passat* és una innovació per *l’aigua que és passada*. Novament el context ampli, i el coneixement de l’argument de l’obra, evita caure en aquest error, mostrant, d’una banda, quina és la interpretació semàntica de la frase (que no resulta òbvia vista isoladament)⁷ i conduint, de l’altra, a analitzar-ne els components sintàctics de manera satisfactòria.

El fragment prové del capítol CXXVII, en el qual Tirant declara el seu amor a Carmesina regalant-li un espill i fent-li saber que la dama a qui estima és

⁷ Donen fe de les dificultats que entranya la interpretació d’aquest fragment aquestes versions extretes de dues adaptacions parcials de l’obra adreçades fonamentalment a estudiants de batxillerat (a Catalunya, des de fa força promocions, l’adaptació dels episodis amorosos del *Tirant* és lectura prescriptiva per a la matèria comuna de Llengua catalana i literatura al batxillerat): «la llenya és de malves i, com que hi ha caigut molta aigua per damunt, està tota humida» (Porredon i Cònsol 2006) i «la llenya és dolenta i, amb tanta aigua que li ha tocat, s’ha tornat humida» (Sala 2012). Com veurem, no van per aquí els trets.

la que hi veurà reflectida quan s'hi miri. Després d'aquesta feta, Tirant envia Diafebus a parlar amb Carmesina per a veure com s'ho ha pres i, entre tots dos, entaulen un diàleg jocós –«E burlaren axí fins que foren tornats en la cambra» (Martorell *Tirant*: 529)–, en el qual s'al·ludeix a l'amor de Tirant a través de la metàfora del foc.

–Hay senyora bona! –dix Diafebus–. Tirant ha portat *açí* flames de foch hí no n'hi à trobades.

–Sí –dix la princesa–, mas *là* la lenya és de malves e *per la aygua que ha passat* tota és tornada humida. Mas *açí* n'í trobareu en aquest palau, de majors e de millors, hí escalfa molt més que vós no dieu. És de una lenya que ha nom «Lealtea», la qual és molt tendra e seca e dóna repòs ab alegria qui scalfar s'í pot.

–Senyora, façam axí com vos diré –dix Diafebus–, si a la vostra celsitut vendrà en plaer. Prenguem de les vostres, qui són bones hí seques e de les nostres, qui són moltes e humides, e façam de tot una massa a semblança e factura vostra e del virtuós Tirant.

–No! –dix la princesa–, que dos strems no stan bé en una.

En el diàleg es fa una oposició entre *l'açí* (Constantinoble, d'on és la princesa i on ha arribat Tirant) i el *là* (el lloc d'on ve Tirant, que és Sicília, enllà de la mar). Diafebus explica que Tirant ha portat flames d'amor de Sicília a Constantinoble, on no han trobat correspondència. I la princesa ataca el valor de les flames de Tirant dient que la llenya on cremen és de malves (possiblement amb un joc de paraules entre *malva* i *mal va*)⁸ i que s'ha tornat humida per l'aigua que ha travessat, en al·lusió a la travessa per mar que ha fet Tirant des de Sicília fins arribar a Constantinoble, narrada en el capítol CXVI (Martorell *Tirant*: 463).

Tirant prè comiat del rey, de la reyna, de Phelip e de la infanta e, recollida tota la gent, donaren les veles al pròsper vent. E navegaren ab bon temps e la mar tranquil·le, que un matí se trobaren davant la ciutat de Constantinoble.

Així doncs, (5b) només pot obeir a una construcció transitiva de *passar*, auxiliada regularment amb *haver*, en què el subjecte és «la lenya» i l'objecte directe «la aygua», en referència a «la aygua de la mar» (Martorell *Tirant*: 452). L'expressió *passar l'aigua* amb el significat de 'travessar l'aigua (d'un riu, d'una

⁸ Els capítols que narren l'arribada de Tirant a Constantinoble i el seu enamorament de Carmesina contenen diversos jocs de paraules d'aquest tipus. Per exemple, quan Diafebus, preocupat per Tirant, li demana quin mal té, i aquest li respon «yo no tinch altre mal sinó de l'ayre de la mar, qui m'à tot comprés» (CXVIII, 473), amb un joc de paraules entre *el mal de la mar* i *el mal de l'amar*. I també quan es descriu a Tirant vestit «ab un manto de orfebreria» i s'explica que «la devisa era tota de garbes de mill, e les spigues eren de perles molt grosses e belles, ab un mot brodat en cascuna quadra del manto, qui dehïa: Una val mill e mill no valen una» (CXIX, 483), en què es juga amb la grafia *mill*, denominació del cereal i variant gràfica també del nombre *mil*. Per a l'estudi d'aquests passatges i, en especial, del joc de paraules *malva* / *mal va*, vegeu Beltran (2003, 2011).

sèquia, de la mar, etc.)' es troba en diversos passatges del *Tirant*, com els recollits a (18).

- (18) a. Com *agueren passada la aygua*, la infanta demanà a Tirant de què's rehia (Martorell *Tirant*: 428)
 b. E Phelip véu ja la roba banyada, no curà sinó de *passar la aygua* (Martorell *Tirant*: 428)
 c. E aplegant lo rey Scariano a una ribera, al passar perdé molta gent. Però, *passada l'aygua*, pujaren per les muntanyes e, alt, trobaren lo rey de Tremicén (Martorell *Tirant*: 1106)

De fet, *passar l'aigua* és una expressió habitual també en altres obres medievals: es troba a les *Vides de sants rosselloneses* (19a), a la *Crònica* de Desclot (19b-c), al *Llibre dels fets del rei en Jaume* (19d-e) i a la *Crònica* de Muntaner (19f).

- (19) a. E adoncs éls se n'anaren costa un gran fluví d'ayga [...] él ausí una vou qui mesquinament se plorava e que cridava, mot greument ploran, Sent Julià, que li *passàs l'ayga*. E quant él ó ausí dir, mantenent se levà sus e *passà l'aygua* gilada, e atrobà aquela persona qui per lo fret se volia morir (*Vides*: 219)
 b. Quant En Ferran Xanxis fo exit del casteyl, si se-n anà aytant con pòch ves ·I_a· aygua molt gran qui avia nom Sinca, qui és prop d'aqueyl loc; e volc *passar l'aygua* de nadant (Desclot *Crònica* III: 25)
 c. E cuydà-sse que·l rey d'Aragó l'anàs asaltar en la sua host, e levà-sse d'aqueyl loc hon era, e *passà ·I_a· gran aygua*, e prop de la aygua él s'atendà (Desclot *Crònica* III: 148)
 d. E él encalsà·l tro que *passà l'aygua* de Godalaviar, que·s mès entre·ls seus (Jaume I *Fets*: f. 117v)
 e. E Don Blasco e Don Artal eren en Alagó e *passaren l'aygua* d'Ebre e donaren·los salt en aquella serra qui és costa·l Castelar (Jaume I *Fets*: f. 16v)
 f. Et con fom a·S Velló, a *passar l'aygua* del Tech, tots los hòmens d'Es Velló hi exiren, et els mellors preseren la anda al coy, et passaren lo riu al senyor imffant (Muntaner *Crònica*: f. 146rb)

Així, doncs, el fragment de (5b) no respon pas a un ús innovador de *passar* amb l'auxiliar *haver* en una construcció d'estat resultant, sinó a l'ús habitual de *passar* amb *haver* en una construcció transitiva. L'únic aspecte lingüísticament remarcable del fragment, que sí que constitueix una innovació, és la manca de concordança entre l'objecte directe i el participi del temps de perfet: «per la aygua que ha *passat*» i no *per la aygua que ha passada*. Aquesta circumstància, però, no planteja cap problema: tot i que la concordança entre el participi i el complement directe era àmpliament majoritària en la llengua antiga (Solà 1993 [1973]: 57-86), no són gens rars els casos –alguns de força primerencs– en què aquesta concordança no es produïa (Par 1923: 318-320). El mateix *Tirant* en proporciona mostres sense haver de furgar-hi gaire (Gavarró i Massanell 2013), com es veu a (20). La manca de concordança s'hi observa fins i tot en contextos que eren relativament resistents a aquest canvi, (20c-d), com aquells en què el

complement directe era reprès per un pronom relatiu (Solà 1993 [1973]: 57-86; Rosselló 2002: 1932-1934), que coincideix amb el cas de l'exemple que analitzem.

- (20) a. aquella que, sola, perdia aquell qui per ella *havia perdut la vida* (Martorell *Tirant*: 1499)
 b. Senyor duch, si vós *aveu dit* a mi *algunes paraules injurioses* e yo a vós, en gràtia e mercé vos demane que m perdoneu (Martorell *Tirant*: 110)
 c. Siau en recort de *l'antiga libertat* que d'ells *havem hagut* e de *persecucions stranyes que sofert haveu* (Martorell *Tirant*: 719)
 d. Passats que foren ·IX· dies vengueren ·CCCC· carros carreguats d'or e d'argent, *de yoies e de coses de gran stima, les quals havian trobat* en poder dels moros (Martorell *Tirant*: 146)

Arribats en aquest punt, s'ha fet evident que la interpretació dels dos exemples de (5) no podia ser reeixida si es prescindia del context ampli d'on s'havien extret i es feia al marge de l'estructura argumental del *Tirant*. És ben cert que hem al·ludit a força altres exemples amb *passat* en aquesta obra, per a la interpretació gramatical dels quals no hem necessitat més que el breu fragment proporcionat per defecte per l'eina de buidatge del *CICA*. No és menys cert, però, que eren exemples de poc relleu. En canvi, la interpretació errònia de les dues citacions més destacades comportava localitzar a tort un procés d'innovació en la selecció de l'auxiliar i extreure'n una conclusió que no corresponia.

4. ANÀLISI D'EXEMPLES AL MARGE DELS TRETS LINGÜÍSTICS DE L'OBRA (O PERILLS D'ENFRONTAR-SE A LA FORMA SENSE EL SISTEMA)

En l'apartat anterior, hem volgut exemplificar les dificultats d'interpretació que poden ocasionar algunes mostres obtingudes d'una cerca automàtica pel fet d'analitzar-les al marge del contingut de l'obra de la qual provenen. En aquesta secció, ens fixem en un altre tipus de dificultat interpretativa derivada de la falta de familiaritat amb les característiques lingüístiques dels textos d'on l'eina de buidatge del corpus obté els fragments.

Per a fer-ho, ens basem en una altra ordre de cerca, la corresponent a la variant gràfica *vingutz* del participi passat de *venir*, i ens centrem en les vint-i-sis ocurrencies extretes de l'obra *Vides de sants rosselloneses*, traducció catalana de la *Llegenda àuria* de Jaume de Voràgine, que ens ha pervingut en una còpia del darrer quart del segle XIII i que està introduïda en el *CICA* (només el segon volum) a partir de l'edició que en van fer dos deixebles de Coromines, Charlotte S. Maneikis Kniazzezh i Edward J. Neugaard. Dels exemples obtinguts, vint-i-cinc duen l'auxiliar *ésser*, com s'espera que s'esdevingui en construccions resultatives amb un verb inacusatiu de canvi de lloc, i més tractant-se d'un text tan antic. A (21) n'hi ha una mostra.

- (21) a. e a una ciutat, Déus volent, *són vengutz* (*Vides*: 56)
 b. per aquela mateixa causa per la qual y *eren ya vengutz* (*Vides*: 319)
 c. Per què quant éls í *foren vengutz*, éls li dixeren falsament que se n'anàs ab éls (*Vides*: 270)
 d. Mays quant nós *serem vengutz* a la nostra terra, so és en paradís (*Vides*: 225)
 e. so és que *fossen vengutz* d'Orient entrò en Jherusalem en ·XIII· dies (*Vides*: 136)
 f. Tu vingest a nós, no *som ges vengutz* nós a tu (*Vides*: 190)

Tanmateix, una ocurrència, la de (22), sembla que trenca aquesta tònica i contrasta amb les de (21) i, especialment, amb (21f), corresponent també a una primera persona del plural del present d'indicatiu:

- (22) Què voletez?-. Per què éls dixeren: -Nós *èm vengutz* per tu a aucir, per so que d'así enant tu no pusques viure (*Vides*: 103)

Aquest exemple ha estat adduït també com un cas primerenc d'introducció de l'auxiliar *haver* en el terreny d'*ésser*, amb una motivació plausible: la clàusula final que acompanya el verb principal. Cal tenir present que una de les divisòries fonamentals entre les construccions auxiliades amb *ésser* i les auxiliades amb *haver* és que les primeres duen un subjecte (proto)pacient, mentre que les segones porten un subjecte (proto)agent (Dowty 1991: 572). En el fragment de (22) a *venir* li correspon un subjecte (proto)pacient, però a *occir* li'n correspon un de (proto)agent. Tanmateix, el subjecte coincideix en tots dos casos: els que han vingut són els mateixos que cometran l'acte d'occir. És possible, doncs, que havent vingut amb una finalitat, la d'assassinar, plenament agentiva, el caràcter agentiu del subjecte de la clàusula final impregni el verb principal i hi justifiqui la selecció d'*haver*.

Val a dir que s'han detectat casos en què això passa en obres que ens han arribat també a través de còpies del segle XIII o XIV, com els dos que reproduïm a (23), extrets de la *Crònica* de Desclot (23a) i del *Llibre dels fets del rei en Jaume* (23b). En totes dues ocasions, el verb principal, *venir*, s'acompanya d'una clàusula final que conté un verb transitiu, *veure*. A més, s'hi ha produït clarament una ascensió del clíctic acusatiu (*érem venguts veer-lo* → *l'haviem vengut veer*), que deixa una mostra explícita del procés de reestructuració que s'hi ha produït (Ramos 2005; Mateu i Massanell 2015; Massanell i Mateu en premsa). Això és prou per a justificar que l'auxiliar que hi apareix sigui el corresponent al verb transitiu *veure* i no al verb inacusatiu *venir*.

- (23) a. E quant lo chomte hac estat en la terra ·I· gran temps e tots los barons d'Alamanya *l'agren vengut veer*, él près cumiat (Desclot *Crònica* II: 61)
 b. E nós érem en la tenda d'En Guillem de Cervera, que *l'haviem vengut veer*, e estàvem parlan ab él (Jaume I, *Fets*: f. 24r)

Notem, però, que –a diferència del que s'esdevé a (23)– a (22) no hi ha una ascensió de clíctic que evidencii que s'hi ha produït una reestructuració. Aquest

fet pot ser rellevant, si jutgem pel contrast entre els fragments de (23) i els de (24), en què l'auxiliar és *ésser* malgrat la presència d'una clàusula final d'infinitiu (sense clític). Remarquem especialment el comportament de (24c) enfront de (23a), atès que ambdós exemples pertanyen a la mateixa obra, la *Crònica* de Desclot.

- (24) a. On con totz aquels qui *eren vengutz per él a vezer* lo plorassen (*Vides*: 159)
 b. él li dix que demoni era, e que *era vengut per ela a decebra* (*Vides*: 272)
 c. que tots los sarraïns de les montanyes de Prades e de Ciurana e de tota la tera *eren venguts assetgar la ciutat de Barcelona* (*Desclot Crònica II*: 82)

De fet,ensem que a (22) no s'hi ha produït cap reestructuració i que, en realitat, l'explicació de la forma *èm* cal buscar-la per tot un altre camí, que passa pel coneixement del sistema lingüístic rossellonès medieval reflectit a les *Vides* i, en concret, pel coneixement dels paradigmes que hi seguien els verbs *ésser* i *haver*.

Cercant *èm* en el *CICA* s'obtenen quinze exemples de les *Vides*, de lectura reveladora. *Èm* hi apareix en oracions copulatives, com les de (25a), i també com a auxiliar de la veu passiva, com a (25b-c). Tant en una construcció com en l'altra és absolutament impossible la presència del verb *haver*: necessàriament *èm* ha de pertànyer al paradigma de *ser*. D'altra banda, en alguns fragments conviuen construccions paral·leles amb *èm* i una altra forma del verb *ser*, com a (25c-d). Fins i tot, a (25e), s'estableix un paral·lisme amb la forma *som*, equivalent a *èm*, que és la variant general i més emprada (trenta-dos casos de *som* enfront de quinze de *èm* en el volum de les *Vides* introduït al *CICA*).

- (25) a. Nós qui *èm crestians* no *èm encantadors* (*Vides*: 239)
 b. En Belzebug és mon pare, qui·ns endresa a tot mal, e·ns fa mot greument batre quant *èm sobratz per crestians* (*Vides*: 273)
 c. Vensa·nos, donques, pietat en aquesta batala. Cor de tot *serem vensedors*, si *per sola pietat nós èm venssutz* (*Vides*: 108)
 d. cor, enaixí con éls foren *deli[u]ratz* en lo ·LX· ayn, enaixí nós *èm deliuratz* en la sesta estat del món (*Vides*: 225)
 e. Nos *èm feytz* demostramens al món, e *som feytz* fols alz àngels e als homes per la amor de Crist e pus savis que·ls omes d'aquest món (*Vides*: 212)⁹

Cap dels quinze exemples de *èm* obtinguts d'aquesta obra rossellonesa no correspon a la primera persona del plural del present d'indicatiu del verb *haver*. La variant que prenia aquesta forma verbal en les *Vides*, la trobem en el context d'un dels fragments obtinguts amb el buidatge anterior, que reproduïm a (26), i és *avem*.

⁹ A partir de l'edició de Kniazzezh i Neugaard (1977: 212), reproduïm l'original llatí del qual aquest fragment, un xic enrevessat, és traducció: «Theatrum facti *sumus* mundo et angelis et hominibus nos stulti, proper Christum, sed stultum Dei sapientius est hominibus».

- (26) Nós qui èm fermats a tener la esperança que *avem*, ayxí co l'àncora de l'ànima, segura e ferma (*Vides*: 488)

Efectivament, llançant al *CICA* la cerca sobre *avem* s'obtenen vint-i-vuit exemples de les *Vides*, entre els quals aquells que contenen el verb *haver* com a auxiliar en construccions transitives i inergatives com les de (27).

- (27) a. En cal manera desempararem aquela fe que nós *avem servada e tenguda* de la nostra infantesa ensà? (*Vides*: 271)
 b. Entrò así *avem navegat* ab motz bos vents, e les ondes de la mar ab la carena de la nostra nau mot leument *avem trencades* (*Vides*: 214)
 c. *Esperat avem* lo nostre pare que vengés, ayxí con avia promès, e no és vengut (*Vides*: 325)

La falta de familiaritat amb les formes lingüístiques pròpies de les *Vides de sants rosselloneses* va conduir a interpretar que, en el fragment de (22), hi apareixia la forma *hem* del verb *haver*, interpretació que va portar a concloure que en aquesta obra de finals del XIII es detectava un cas d'introducció d'*haver* en el terreny d'*ésser*, motivat per la presència d'una clàusula final. Coromines no s'hauria desviat mai per aquesta senda, perquè coneixia a fons el text de les *Vides*: en l'estudi que en va publicar, explica quin és l'origen de la forma *èm* del verb *ésser* i per quina raó conviu amb *som* en la còpia més antiga a través de la qual ens ha pervingut aquesta traducció (Coromines 1974 [1971]: 328).

A la primera persona del plural el nostre text sembla vacil·lar entre el català *som* SUMUS i l'oc. *em*, analògic de la segona del plural *etz* ESTIS. *Em* és avui la forma usada en el Capcir (junt amb la 2a pers. pl. *eu*), segons Grieria, *BDC*, III, 132, mentre que la resta del rossellonès té *sem*, *seu*, que s'haurien d'explicar per encreuament de *em*, *eu* amb el cat. *som*, *sou*, més aviat que no pas pel llatí vulgar SIMUS o per influència de les desinències regulars sobre SUMUS, *SUTIS, com se sol explicar encertadament el cast. vulgar *semos*. És probable que l'autor de les *Vides* només usés *em*, i que *som* fos una catalanització introduïda pel copista. Així ens explicariem l'errada del manuscrit en el foli 1 r 2: *lo temps de la present vida, en lo qual nos som peregrinació e en gran batala totz temps*. Si l'original duia *nos em en peregrinació* es comprèn que per haplografia s'escrivis *nos em peregrinació* i l'escriba del manuscrit actual degué canviar aquest *em* en *som*.

A banda de resoldre quin és el verb auxiliar de l'exemple de (22), el coneixement de la llengua de les *Vides de sants rosselloneses* ajuda a comprendre tres altres exemples obtinguts de la cerca automatitzada, els quals, vistos aïlladament i sense coneixement de les característiques del sistema lingüístic en què s'inscriuen, podien generar sorpresa. En primer lloc, (28).

- (28) Per què *etz* sà *vengutz*? (*Vides*: 422)

Inicialment, la lectura d'aquest exemple genera perplexitat, perquè sembla que hi hagi alhora una forma de segona persona del singular (*etz*) i un participi

en plural (*vengutz*). Si n'ampliem el context, aquest no deixa dubte que la lectura bona és la de plural:

Enaprés albatz onpliren tota la casa, *als quals* dix Sent March: –Per què *etz* sà *vengutz*? E *éls* li dixerén: –Per so que aquesta ànima presentem en l'esgardament de Déu–.

En realitat, *etz* és una variant de la forma de segona persona del plural sorgida per evolució fonètica de la corresponent llatina, *ESTIS*, i s'explica per apòcope regular de la vocal àtona (*ESTIS* > *ests*), seguida de la simplificació del grup triconsonàntic final generat (*ests* > *ets*, com *aquests* > *aque[ts]*). Més endavant, l'africada alveolar sonora final s'afeblirà regularment fins a desembocar en la glide wau (com en totes les terminacions verbals de segona persona del plural, *perdets* > *perdeu*, i en altres contextos, *palats* > *palau*), i aquesta forma de segona persona del plural quedarà estabilitzada com a *eu*, emprada al Capcir almenys fins a principis del segle passat,¹⁰ segons les dades recollides en *La flexió verbal en els dialectes catalans* d'Alcover i Moll (1929-1932).¹¹ *Etz* apareix nou vegades al segon volum de les *Vides* (i una altra sota la forma gràfica *ets*), i en totes és inequívocament de segona persona del plural, com es dedueix de la lectura de les ocurrencies de (29).

- (29) a. Qui *etz vosaltres*, qui no *etz* ab nós estatz mortz, en Infern; e *etz* alogatz en cors en Paradís? (*Vides*: 387)
 b. *Etz vosaltres* jutges establitz sobre mi per Déus? (*Vides*: 197)
 c. Per so cor eu sé qui són e de *vosautres* qui *etz*: per loc *ets vosautres* a mi frares, e per custumes *etz* a mi pares (*Vides*: 298)

De fet, la forma de segona persona del singular que emprem avui, *ets*, no apareix pas a les *Vides*, obra en la qual, amb aquest valor gramatical, alternen només dues variants: la més propera a la base etimològica *és* (< *ES*), que resultava homòfona de la tercera persona del singular (*és* < *EST*, per simplificació del grup consonàntic final), i *est*, innovació que Coromines (1974² [1971]: 328) justifica així:

Crec preferible de fer extensiva al català i a l'occità l'explicació que unànimement es dona per a l'engad. i friülà *est*: el procediment natural per salvar l'ambigüitat de la forma *ES* amb valor de 2a i 3a persones, era afegir sempre el pronom subjecte a la 2a, d'ús menys freqüent que la 3a. Alguna cosa d'això veiem encara en el nostre text: *àngel de Déu es tu* 6 r

¹⁰ Coromines (1974 [1971]: 281-282), en l'estudi ja esmentat de les *Vides de sants rosselloneses*, afirma que «El capcinès actual no és més que el rossellonès comú de l'Edat Mitjana». I afegeix: «Els nous corrents lingüístics procedents del sud, cada vegada més robustos, van anul·lar de mica en mica aquelles característiques mig occitanes o, més exactament, les van anar empenyent cap aquest refugi extrem del Capcir, aïllat entre els grans cims del Carlit fins a Madres i arrambat a la frontera lingüística».

¹¹ L'enquesta del Capcir es va dur a terme el 1906 a Formiguera, on es van recollir, per al verb *ser*, les formes de present d'indicatiu *em*, de primera persona del plural, i *eu*, de segona persona del plural.

2. En fer-se constant ES TU, es devia aglutinar; i el tractament fonètic de *ESTU era precisament *est*.

En segon lloc, l'ocurrència de (30). Novament, la consideració aïllada d'aquest exemple, sense coneixement dels trets lingüístics de les *Vides de sants rosselloneses*, genera perplexitat. D'una banda, l'esment a la segona persona del singular és ben clar (*tu, t'*), però la concordança del verb (*és*, aparentment una tercera persona del singular) i del participi (*vengutz*, aparentment un plural) no sembla que s'hi adiguin.

- (30) Ara tu *és* *vengutz* e no t'à pogut veser (*Vides*: 88)

L'aparent discordança es resol si sabem que la segona persona del singular del verb *ésser*, a banda de la forma més general del català antic, *est*, al sorgiment de la qual ja hem fet esment, conviu en aquest text rossellonès amb la variant etimològica *és* (< ES), que aviat va caure en desús pels problemes de sincretisme amb el resultat de la tercera persona del singular, *és* (< EST), la qual, en ésser la no marcada, va reeixir a reservar-se per a si la forma més simple.¹² D'altra banda, el participi *vengutz* cal no interpretar-lo, en aquest context, com una forma de plural, sinó com un singular que conserva el tret arcaic de la sibilant final del cas recte, és a dir, de l'antic nominatiu-vocatiu llatí. Coromines (1974² [1971]: 310) ho explica de la manera següent:

Encara hi ha alguns pocs rastres del cas recte en -s, totalment abolit en el català de l'època però ben viu encara en la llengua d'oc coetània, si bé ja amenaçat de mort aleshores. És notable que en la majoria dels casos es tracta d'adjectius o participis que exerceixen un paper de predicat nominal o anàleg: *qui no creurà ja es jutgatz* 4 r 1, *lo jutge es tals* 4 v 1, *a el venc diens* 7 v 1. Això recorda curiosament les condicions de conservació del cas recte en reto-romànic (Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.*, II, §56). Fora d'això només en tenim tres casos més, on presenta valor de vocatiu: *o reys de gens* 2 v 1, *o pares mot cars* 43 r 2. Al costat d'aquests exemples tenim una gran majoria de casos de predicat nominal, de vocatiu i de subjecte, en els quals s'usen formes sense -s

En tercer i darrer lloc, la mostra de (31). Aquest darrer fragment és el més interessant. D'entrada, presenta la mateixa aparent contradicció entre *és* i *vengutz*, en una frase de significat no del tot evident, tot i que el context ens ajudarà a aclarir-lo.

- (31) Mals nos *és* *vengutz*, car nós totz perirem (*Vides*: 413)

El fragment prové de la llegenda de Sant Jordi. El cavaller, després d'haver ferit el drac que amenaçava la princesa, l'hi va fer portar lligat davant la

¹² Per a una anàlisi, des dels pressupòsits de la morfologia natural, del paper que el sincretisme i altres conflictes de naturalitat han tingut com a motor històric del canvi de la flexió verbal catalana, vegeu Pérez-Saldanya (1998).

gent del poble, que en veure'ls arribar va fugir espaordida, proferint el crit de (31).

E adoncs Sen Georgi puyà sus en lo caval, e guarní-sse del seyal de la crou, e molt ardidament él anà envés él, sí comanan a Déu; e mès-se la lansa davant, e nafrà molt fortment lo drac, en guisa que en terra-l gità, e dix a la donzela: –Geta la teua corega en lo col del drac, e no ages paor d'él–. E con o fesés, lo drac la seguí ayxí con un ca domde. E con ela lo menàs en la ciutat, que lo pòbol o vesé, éls fugiren per los mons e per les forses, diens: –Mals nos és vengutz, car nós totz perirem–. E adoncs Sent Georgi dix: –No ayatz paor, que Nostre Seyor m'à tramès a vós per so que-us deliure de la pena del drac.

L'expressió proferida pel poble s'estructura al voltant d'una forma *és*, que interpretem de tercera persona, seguida del participi *vengutz*, la sibilant del qual respondria a un d'aquests rastres de manteniment de la -s final del cas recte, que Coromines (1974 [1971]: 310) situa sobretot en «adjectius o participis que exerceixen un paper de predicat nominal o anàleg». I pensem que també deu ser el cas de la essa final de *mals*, substantiu que actuaria com a subjecte.¹³ Si retirem per un instant aquestes sibilants arcaïques del text, doncs, la frase queda: *Mal nos és vengut*. Vista així, recorda un tipus molt concret d'oracions esdevenimentals que es construïen amb el verb *venir* 'sobvenir', de les quals n'hi ha mostres en diversos textos medievals, alguns de coetanis de les *Vides*, com l'exemple més antic localitzat en el *CICA*, el de (32a), extret del *Llibre de la Cort del Justícia d'Alcoi* (1263-1265), i d'altres de procedents de diversos textos medievals, com el *Llibre dels fets del rei en Jaume* (32b) o el *Tirant* (32c), que sintàcticament es caracteritzen per la presència d'un datiu preverbal i d'un subjecte –sovint postverbal– de naturalesa indefinida, i semànticament remetent a l'aparició sobtada d'un esdeveniment perjudicial o beneficiós que afecta un experimentador (Mateu i Massanell 2015; Massanell i Mateu en premsa).

- (32) a. los à *vengut* gran dan a lur molí (*Alcoi*: f. 10r)
 b. Seyor, gran bé vos *ha vengut*, que molt havets goanyat huy (*Jaume I Fets*: f. 67v)
 c. dubtava que a sa filla no *hagués vengut* algun mal soptosament (*Martorell Tirant*: 1379)

Aquest tipus de construcció és una de les primeres en què *haver* va desplaçar *ésser*. Aquest desplaçament, tanmateix, s'ha de deduir,¹⁴ atès que els

¹³ Aquesta sembla la interpretació més plausible, tot i que també hem valorat la hipòtesi que l'expressió anés adreçada a Sant Jordi i *és* fos, doncs, una segona persona. En aquest supòsit, la sibilant final de *vengutz* mantindria la mateixa explicació, però *mals* hauria de tenir un valor adverbial. L'expressió equivaldria a *Mal ens ets vingut*, que es podria adaptar com *En mala hora has vingut a nosaltres*. Aquesta interpretació, però, topa amb la dificultat de justificar la presència de la essa final de *mals*. Parlar d'una essa adverbial, tot i que pugui semblar temptador, no queda justificat per cap suport documental.

¹⁴ Massanell i Mateu (en premsa) es basen en els exemples amb sintagma nominal femení, amb els quals estableix concordança el participi, com «só stada gitada en lo lit per *dolor* que m'havia *venguda* al cor» (*Martorell Tirant*: 883), i ho interpreten com una construcció híbrida en

exemples amb *ésser* són ben escassos i, en l'estadi actual de les investigacions (Mateu i Massanell 2015; Massanell i Mateu en premsa), es redueixen als dos de (33), un del segle XIV, més aviat dubtós, procedent de les *Gestes dels Comtes de Barcelona i Reis d'Aragó* (33a), i un altre d'inici del XV, extret d'un procés judicial (33b). Si la interpretació que fem del fragment (31) de les *Vides* és encertada, tindríem una tercera mostra de la presència arcaica o conservadora d'*ésser* en aquest tipus de construccions esdevenimentals amb datiu experimentador i subjecte indefinit.

- (33) a. e en clergues, e en lechs, e en aquells de la terra e de fora *fo* gran mal *vengut* e gran destrucció (*Gestes*: 111)¹⁵
 b. Ma filla, bon dia vos *és vengut* vuy, no duptes en res, que nangun no hu sabrà (*Alcavota*: 110)

5. CONCLUSIONS

Amb l'anàlisi dels fragments anteriors, hem volgut fer evident que el treball amb corpus informatitzats dotats d'eines de cerca aporta innumbrables avantatges (rapidesa, accés a un gran volum d'obres, detecció d'exemples especialment il·lustratius), però no sense risc. L'investigador accedeix de manera immediata a llistes llarguíssimes de mostres, extreptes de centenars d'obres, moltes de les quals no coneix –o no coneix prou a fons, és a dir, no n'ha fet una lectura pausada amb ulls de filòleg– i, per tant, s'enfronta a la interpretació dels fragments sense l'ajuda del context ampli –l'argument, els personatges, els motius, l'estil– i sense la visió del sistema lingüístic de l'autor. Aquesta circumstància, malgrat que pot ser irrellevant per a la interpretació gramatical de molts dels exemples, pot conduir a errors justament en aquells fragments que sobresurten de la resta i que són, doncs, els més necessaris –i, ahora, delicats– d'analitzar.

Sempre que es planteja un problema, cal mirar d'acompanyar-lo d'una solució. En el cas que ens ocupa aquesta no pot ser, òbviament, que l'investigador llegeixi a fons, estudiï i faci el buidatge manual de tots els centenars d'obres contingudes en el corpus. És materialment impossible i voldria dir que el progrés tecnològic no ens hauria aportat res. Sí que és important, però, que el lingüista que pretén estudiar la llengua antiga a partir del buidatge de corpus informatitzats sigui conscient de les dificultats que pot

què la substitució de l'auxiliar no ha esborrat encara l'antiga concordança entre participi i subjecte, que és pròpia de les oracions auxiliades amb *ésser*, però no de les auxiliades amb *haver*.

¹⁵ No podem ometre que es tracta d'un exemple dubtós, per atípic: el presumpte datiu experimentador és un constituent força pesant –quatre sintagmes coordinats– i no va introduït per *a* sinó per *en*, preposició més pròpia d'un locatiu que d'un datiu. Més aviat sembla que *fo* hi tingui el paper de verb principal –interpretant-lo com una forma d'*ésser* 'existir'– i *vengut* 'sobrevingut' sigui un predicatiu del SN.

comportar aquest sistema de treball, i adopti una determinada actitud de recerca. Qualsevol exemple que sobresurti del gruix de resultats obtinguts ha de ser analitzat amb lupa i, en aquest cas sí, aprofundint en el coneixement de l'obra d'on la màquina l'hagi extret. D'altra banda, l'investigador que s'endinsa en l'estudi de la llengua antiga ha de partir de la premissa que no s'hi pot enfrontar com si fos la llengua actual. En molts aspectes és una llengua diferent, és a dir, un sistema lingüístic regit per unes normes que sovint no són les nostres i sobre el qual no tenim, doncs, la competència i les intuïcions que ens ajuden en la recerca sincrònica.

L'estudi de la llengua antiga comporta, de manera intrínseca, l'estudi del canvi lingüístic. Volem saber com era la llengua medieval, però també com va arribar a ser així a partir de l'origen llatí i com s'ha transformat fins a esdevenir la llengua dels nostres dies. Descobrir una innovació, i desentrellar-ne les raons, és un dels plaers d'aquesta feina. Però també en aquesta ocasió cal ser prudents i no deixar-se portar per l'emoció de la descoberta. Cada exemple que ens sembli que no s'ajusta al funcionament que coneixem de la llengua antiga ha de ser sotmès a un rigorós escrutini abans d'aduir-lo com una innovació. No podem perdre de vista que l'autor, el copista o l'escrivà del text que analitzem coneixia necessàriament el sistema lingüístic que emprava millor del que el podem conèixer nosaltres. Davant de tot allò que no ens acabi d'encaixar, convé partir de la premissa que és el text qui té la raó i que som nosaltres els que estem equivocats. Si molt convé, ja la canviarem.

Només un darrer exemple, per a il·lustrar què volem dir quan afirmem que el text té la raó. En el buidatge a partir del participi *entrat* de l'obra *Sumari d'Espanya*, del darrer terç del segle XV, obtenim construccions d'estat resultant com les de (34), en què sistemàticament apareix *ésser* auxiliar i *en* com a preposició introductora del locatiu amb valor de meta.

- (34) a. que *era entrat* en lo camp (*Sumari* I: 124)
 b. En Guillem Ramon de Muncada *era entrat* en lo castell (*Sumari* I: 103)
 c. reptant-lo perquè *era entrat* en Cecília, la qual no era sua (*Sumari* I: 121)
 d. fonch lo primer qui ab sos companyons barons *era entrat* en la terra (*Sumari* II: 194)

Entremig, però, apareix (35), amb una preposició *a* que, com indiquen els claudàtors, hi ha estat afegida per a suplir una presumpta omissió del manuscrit.¹⁶

¹⁶ Aquest és l'ús habitual dels claudàtors segons les convencions d'edició de textos antics, i és també el que apareix explicitat en la introducció de l'obra (la cursiva és nostra): «Hem normalitzat la puntuació, els accents, els guions i els apòstrofs segons el català actual i hem utilitzat el punt volat per indicar les elisions que avui no tenen representació gràfica, els parèntesis angulars per indicar errors palesos de repetició que caldria suprimir del text, l'ús de claudàtors per suplir omissions i hem suprimit les dobles consonants inicials» (Iborra 2000: 25).

(35) ab aquelles maces havien tant ben batallat que *havien entrat* [a] Osca (*Sumari* I: 57)

Aquesta correcció es fonamenta en la interpretació d'aquest *entrar* com un verb inacusatiu i, per tant, situa aquest fragment com un cas innovador en què *haver* ha substituït *ésser*. Però el nostre verb *entrar* no és el mateix verb *entrar* de l'autor del text. En català medieval existia un ús transitiu d'*entrar*, auxiliat, doncs, amb *haver*, que significava 'conquerir, prendre per la força (un lloc)', àmpliament documentat, com en els fragments de (36).

- (36) a. lo senyor rey, per força d'armes havia entrada la ciutat de Nàpols donant-la a saccomano (*Generalitat* I: 89b)
 b. La qual Molina han entrat e pres a tracte, e han mort la més gent d'armes que y era a tall d'espasa (*Epistolari* II: c. 102)
 c. vench nova en la ciutat de Barchinona que lo senyor rey, a ·II· del present mes, havia fet dar l'asalt en Nàpols e que·l havia entrat per força d'armes (*Safont, Dietari*: 44)
 d. L'emperador se levà cuytadament pensant-se que los moros haguessen entrada la ciutat per força d'armes (*Martorell Tirant*: 1379)

El context ampli de la citació de (35) mostra que aquest sentit de 'conquerir' hi escau plenament i, doncs, que no correspon introduir-hi cap correcció i que l'auxiliar *haver* hi està plenament justificat:

E volgué lo dit rey don Pedro que per quant lo dit Pedro de Liçana de Ruergua era vengut ab les gents armats ab les maces, e ab aquelles maces havien tant ben batallat que *havien entrat* [a] Osca, volgué que de aquí avant se nomenàs Pedro Maça de Liçana e de Ruergua.

Novament, ens vénen a la memòria els mots de Par (1923: 320): «es l'auxiliar ço qui nos indica com devem considerar l'acció...».

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, A.M. i MOLL, F. de B. (1929-1932), «La flexió verbal en els dialectes catalans», *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*, II [1929], 73-184; III [1930], 73-168; IV [1931], 9-104; V [1932], 9-72.
- ALTURO, N. (1995), «La variació d'*haver* en català nord-occidental», a TURELL, M.T. (ed.), *La sociolingüística de la variació*, Barcelona, Promocions i Publicacions Universitàries, 221-255.
- ARANOVICH, R. (2003), «The semantics of auxiliary selection in Old Spanish», *Studies in Language*, 27.1, 1-37.
- BADIA I MARGARIT, A.M. (1951), *Gramàtica històrica catalana*, Barcelona, Noguer.
- BATLLE, M. (2002), *L'expressió dels temps compostos en la veu mitjana i la passiva pronominal. El procés de substitució de l'auxiliar ésser per haver*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- BELTRAN, R. (2003), «*Amor val i mal va: dues invencions poètiques i una proposta textual per a Tirant lo Blanc, cap. 119*», *Tirant. Butlletí informatiu i bibliogràfic de literatura de cavalleries*, 6. Disponible a: <http://parnaseo.uv.es/Tirant/Butlleti.6/Invencions.poetiques.htm>
- BELTRAN, R. (2011), «Els diàlegs matrimonials de la casa de Borgonya i els emblemes amorosos al *Tirant lo Blanc*», *Tirant*, 14, 72-110.
- CENNAMO, M. (2002), «La selezione degli ausiliari perfettivi in napoletano antico: Fenomeno sintattico o sintattico-semantico?», *Archivio Glottologico Italiano*, 87 (2), 175-222.
- COROMINES, J. (1974² [1971]), «Les *Vides de sants* rosselloneses del manuscrit 44 de París», a *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona, Club Editor, 276-362.
- DOWTY, D. (1991), «Thematic proto-roles and argument selection», *Language*, 67-3, 547-619.
- GAVARRÓ, A. i MASSANELL, M. (2013), «An outline of past participle agreement in Catalan», treball presentat a l'*International Workshop The syntactic variation of Catalan and Spanish dialects*, Universitat Autònoma de Barcelona, 26 de juny de 2013.
- GÓMEZ, G. (2011), *Gramàtica del català rossellonès*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona (tesi doctoral).
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2003), *El català de l'Alguer: un model d'àmbit restringit*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- LEDGEWAY, A. (2003), «The distribution of the perfective auxiliary *avere* in Early Neapolitan: Split intransitives conditioned by modal factors», *Archivio Glottologico Italiano*, 88, 29-71.
- MARTINES, J. i PÉREZ-SALDANYA, M. (dir.) (en preparació), *Gramàtica del Català Antic (GCA)*.
- MASSANELL I MESSALLES, M. (2009), *Beneficios de los corpus informatizados para la investigación diacrónica: el caso del CICA para la GCA y los auxiliares de perfecto*, a Romero Aguilera, L. i Julià Luna, C. (ed.), *Tendencias actuales en la investigación diacrónica de la lengua*, Barcelona, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 147-158.
- MASSANELL I MESSALLES, M. (en premsa), «Los atlas lingüísticos como fuente para estudios de sintaxis dialectal: el caso del *Atlas Lingüístico del Domini Català (ALDC)*», *Verba*.
- MASSANELL, M. i MATEU, J. (en premsa), «*Gran bé vos ha vengut*: construccions existencials i selecció de l'auxiliar en català antic», *Estudis Romànics*.
- MASSANELL, M. i MATEU, J. (en preparació), «L'auxiliar dels temps de perfet», a Martines, J. i Pérez-Saldanya, M. (dir.), *Gramàtica del Català Antic (GCA)*.
- MATEU, J. (2005), «La selecció de l'auxiliar en els verbs intransitius del català antic: alguns aspectes descriptius i explicatius», *Caplletra*, 38, 211-240.
- MATEU, J. (2009), «Gradience and auxiliary selection in Old Catalan and Old Spanish», a CRISMA, P. i LONGOBARDI, G. (ed.), *Historical Syntax and Linguistic Theory*, Oxford, Oxford University Press, 176-193.
- MATEU, J. i MASSANELL, M. (2015), «A Constructional Approach to Auxiliary Selection: Evidence from Existential Constructions», a KAILUWEIT, R. i ROSEMEYER, M. (ed.), *Auxiliary Selection Revisited: Gradience and Gradualness*, Berlín - New York, De Gruyter, 183-211.

- MCFADDEN, Th. (2007), «Auxiliary selection», *Language and Linguistics Compass*, 1.6, 674-708.
- MCFADDEN, Th. i ALEXIADOU, A. (2010), «Perfects, resultatives, and auxiliaries in Earlier English», *Linguistic Inquiry*, 41.3, 389-425.
- MOLL, F. de B. (1952), *Gramàtica històrica catalana*, Madrid, Gredos.
- PAR, A. (1923), *Sintaxi catalana segons los escrits en prosa de Bernat Metge (1398)*, Halle (Saale), Max Niemeyer.
- PÉREZ-SALDANYA, M. (1998), *Del llatí al català. Morfosintaxi verbal històrica*, València, Universitat de València, 147-168.
- PORREDON, R. i CÒNSOL, R. (adapt.) (2006), *Tirant lo Blanc. Text adaptat*, Barcelona, Proa.
- RAMOS, J.R. (2000), *Ésser, estar i haver-hi en català antic. Estudi sintàctic i contrastiu*, Montcada i Reixac, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- RAMOS, J.R. (2005), «Els auxiliars dels temps compostos en català medieval», *Caplletra*, 38, 179-209.
- RIGAU, G. (2001), «Temporal existential constructions in Romance», a D'HULST, Y., ROORYCK, J. i SCHROTEN, J. (ed.), *Romance Languages and Linguistic Theory 1999*, Amsterdam - Philadelphia, John Benjamins, 307-333.
- ROSSELLÓ, J. (2002), «El SV, I: verb i arguments verbals», a SOLÀ, J., LLORET, M.R., MASCARÓ, J. i PÉREZ-SALDANYA, M. (dir.), *Gramàtica del català contemporani*, Barcelona, Empúries, II, 1853-1949.
- SALA, T. (adapt.) (2012), *Tirant lo Blanc. Episodis amorosos*, Barcelona, Grup 62.
- SHANNON, Th. (1995), «Toward a cognitive explanation of perfect auxiliary variation: Some modal and aspectual effects in the history of Germanic», *American Journal of Germanic Linguistics & Literatures*, 7 (2), 129-163.
- SOLÀ, J. (1993 [1973]), *Estudis de sintaxi catalana*, vol 2, Barcelona, Edicions 62.
- SORACE, A. (2000), «Gradients in Auxiliary Selection with Intransitive Verbs», *Language*, 76, 859-890.
- SUÏLS SUBIRÀ, J. (2008), «La distribució d'haver i ser en ribagorçà. Una aproximació», *Llengua & Literatura*, 19, 221-253.
- TORRUELLA, J. (2009a), «Bases científicas en la investigación a partir de corpus: el caso del *Corpus Informatitzat del Català Antic*», a ENRIQUE-ARIAS, A. (ed.), *Diacronía de las lenguas iberorrománicas: nuevas aportaciones desde la lingüística de corpus*, Madrid - Frankfurt, Iberoamericana, Vervuert, 95-115.
- TORRUELLA, J. (2009b), «Los ejes principales en el diseño de un corpus diacrónico: el caso del CICA», a CANTOS GÓMEZ, P. i SÁNCHEZ PÉREZ, A. (ed.), *A Survey on Corpus-based Research / Panorama de investigaciones basadas en corpus*, Asociación Española de Lingüística de Corpus. Disponible a: www.um.es/lacell/aelinco/contenido/pdf/2.pdf.
- TORRUELLA, J. (en premsa), «Del Corpus (CICA) a la Gramàtica (GCA)», *Verba*.
- TORRUELLA, J., PÉREZ-SALDANYA, M. i MARTINES, J. (dir.), *Corpus Informatitzat del Català Antic (CICA)*. Disponible a: <http://cica.cat>.

CLAUS DE CITACIÓ DEL CICA

- Alcavota* = RIERA I SANS, J. (1973), *El cavaller i l'alcavota: un procés medieval*, Barcelona, Club Editor.
- Alcoi* = DIÉGUEZ, M.À. i FERRAGUT, C. (ed.) (2011), *Llibre de la Cort del Justícia d'Alcoi (1263-1265)*, València: Publicacions de la Universitat de València [La introducció en el CICA es va fer a partir d'una transcripció de 2004, llavors inèdita].
- Corts* = SERRA I PUIG, E. (coord.), BRINGUÉ I PORTELLA, J.M. *et al.* (ed.) (2001), *Cort General de Montsó (1585). Montsó-Binèfar. Procés familiar del braç reial*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia («Textos jurídics catalans», 18).
- Desclot, Crònica* = COLL I ALENTORN, M. (ed.) (1949-1950), Bernat Desclot, *Crònica*, Barcelona, Barcino [Només s'ha inclòs en el CICA la part editada a partir del manuscrit més antic, de la fi del segle XIII o de principis del XIV, que arriba fins al començament del capítol CXXX i en l'edició impresa es troba en els vol. II, III i IV].
- Epistolari IIc* = RUBIO VELA, A. (ed.) (1998), *Epistolari de la València medieval (II)*, València - Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat [La clau de citació *Epistolari IIc* correspon a les cartes escrites entre 1450 i 1472].
- Generalitat I* = SANS I TRAVÉ, J.M. (dir.), CASES I LOSCOS, LL., FERNÀNDEZ I TRABAL, J. i PAGAROLAS I SABATÉ, L. (ed.) (1994), *Dietaris de la Generalitat de Catalunya. Volum I. Anys 1411 a 1539*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de la Presidència [S'han introduït en el CICA les entrades dels anys 1422 a 1449, que corresponen a les pàgines 38-110 d'aquest volum].
- Germania* = VALLÉS BORRÀS, V.J. (2000), *La Germania*, València, Institució Alfons el Magnànim.
- Gestes* = CINGOLANI, S.M. (ed.) (2008), *Gestes dels Comtes de Barcelona i Reis d'Aragó*, València, Universitat de València.
- Jaume I, Fets* = BRUGUERA, J. (ed.) (1991), *Llibre dels fets del rei en Jaume*, Barcelona, Barcino, vol. II [Edició basada en el manuscrit H o manuscrit de Poblet, el més antic conservat, de 1343].
- Liori i Requesens, Epistolari* = DE AHUMADA BATLLE, E. (ed.) (2003), *Epistolari d'Hipòlita Roís de Liori i d'Estefania de Requesens (s. XVI)*, València, Universitat de València [Aquesta clau de citació correspon només a les cartes escrites entre 1525 i 1542].
- Martorell, Tirant* = HAUF, A. (ed.) (2005), *Joanot Martorell, Tirant lo Blanch*, València, Tirant lo Blanch, 2005.
- Muntaner, Crònica* = AGUILAR ÀVILA, J.A. (2015), *La Crònica de Ramon Muntaner: edició i estudi (pròleg – capítol 146)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2 vol.
- Safont, Dietari* = SANS I TRAVÉ, J.M. (ed.) (1992), *Dietari o Llibre de Jornades (1411-1484) de Jaume Safont*, Barcelona, Fundació Noguera [S'han introduït en el CICA les anotacions corresponents als anys 1454 a 1484].
- Sant Vicent, Sermons IV* = SCHIB, G. (ed.) (1977), *Sant Vicent Ferrer, Sermons*, Barcelona, Barcino, vol. 4 [En el CICA s'ha introduït només el quart volum d'aquesta obra].
- Sereneta, Cartes II* = VINYOLES I VIDAL, T.M. (ed.) (1984), «Cartes d'una catalana del segle XIV al seu marit», *Estudis Universitaris Catalans, Estudis de llengua i literatura*

- oferts a R. Aramon i Serra*, vol. IV, Barcelona, Curial, 387-419 [Aquesta clau de citació correspon només a les cartes de Sereneta de Tous escrites el 1375 i el 1376].
- Sumari I i Sumari II* = IBORRA, J. (ed.) (2000), *Sumari d'Espanya per Berenguer de Puigpardines*, València, Universitat de València [En el CICA hi ha introduïdes les dues cròniques corresponents als manuscrits Y-III-4 i Y-III-5 de la Biblioteca d'El Escorial, a les quals se'ls ha assignat, respectivament, la clau de citació *Sumari I* i *Sumari II*].
- Vides* = KNIAZZEH, Ch.S.M. i NEUGAARD, E.J. (ed.) (1977), *Vides de sants rosselloneses*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 3 vol. [En el CICA s'ha introduït només el segon volum].